

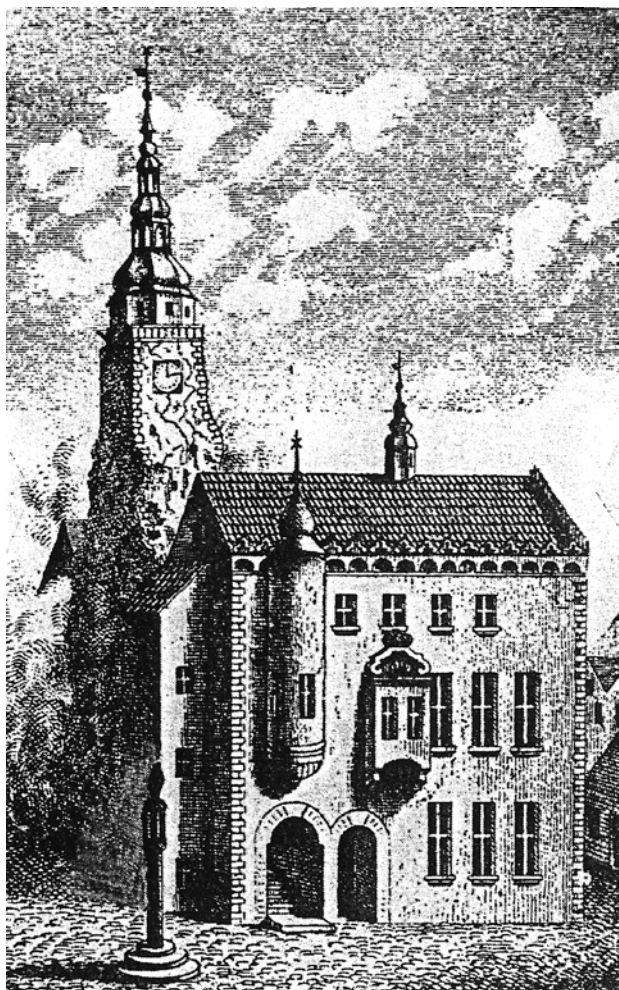
Pranýře a klece hanby – drobné památky práva a soudnictví

PETR SOKOL

Klíčová slova: pranýř – klec hanby – právo – soudnictví – drobná památka – právní archeologie

Součástí řady měst a městeček byly v 13.–18. století drobné objekty jednoznačného účelu, méně však již jednoznačného významu. Šlo o pranýře, vztyčované za účelem fixace místa výkonu sociálně zneuctujících a veřejně zostuzujících trestů. Prvek veřejnosti byl až do 19. století nepostradatelnou součástí pojetí trestů a tomu odpovídalo i umístění pranýřů. Stavěny byly zpravidla na frekventovaných místech – náměstích, v blízkosti kostelů či před radnicí (obr. 1),¹ aby zveřejnění odsouzení a jeho zahanbení

Obr. 1. Jelenia Góra (Polsko, Dolní Slezsko), umístění sloupového pranýře na třístupňovém soklu před radnicí. (Převzato z MILKA, J.; MILKA, W.: *Pręgieryze, Kamienne pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku 2*, obr. 7, s. 5)

bylo co největší. Současně byl takovým umístěním vyjádřen vztah k reprezentativním stavbám a prostoru města.

Pranýře byly kromě popravišť druhým nejvýznamnějším typem objektů spjatých se soudnictvím a symbolizujících výkon práva.²

Pranýře v historických pramenech a literatuře

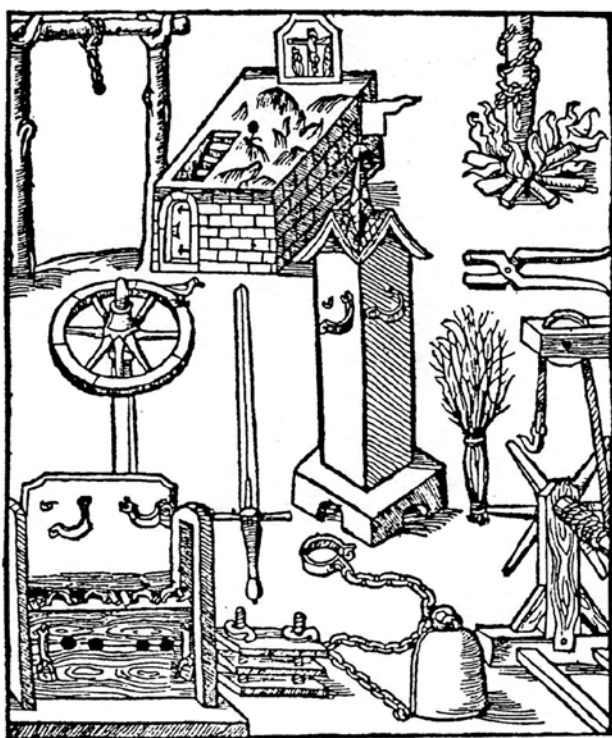
Nejvíce dokladů o pranýřích přináší písemné prameny (městské knihy, kroniky, účty, soudní písemnosti a další), ve kterých se kromě termínu *pranýř* objevují i varianty *planýř*, německy *Pranger*, latinsky pak *cippus*, *columna infamis* (sloup hanby) nebo *truncus*.³ Kromě písemných pramenů, často informujících o stavbě, opravě, přemístění či zániku pranýře nebo vykonání trestů na nich, poskytují důležité informace i prameny obrazové (veduty měst, zobrazení s právní tematikou; obr. 2) a kartografické (plány měst). Vlastními prameny jsou i samotné pranýře, dochované v řadě případů, ať již jde o pranýře celé a původní, rekonstruované, či o jejich části.

Ačkoli jsou pranýře relativně známým typem drobné stavební památky, respektive existuje povědomí o tomto

1 Např. v historickém Prácheňsku dokládají písemné prameny umístění pranýřů na náměstí v Netolicích (okr. Prachatice), Rožmitále pod Třemšínem (okr. Příbram) či Sušici (okr. Klatovy), před radnicí v Písku a u kostela v Kašperských Horách (okr. Klatovy), Horažďovicích (okr. Klatovy) a Katovicích (okr. Strakonice); FRÖHLICH, J.: *Poloha a podoba popravišť Prácheňského kraje*, s. 945.

2 Ke středověkým a raně novověkým popravištům existuje na rozdíl od pranýřů relativně početná literatura, jejíž podrobnější výčet by zde neměl smysl. Z české produkce lze uvést tyto práce, obsahující další literaturu: FRÖHLICH, J., c. d.; KOVÁŘ, D.: *Historická popraviště Bechyňského kraje*; MICHÁLEK, J.: *Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibenic v okrese Strakonice*; SOKOL, P.: *Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť*; SOKOL, P.: *Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdební soudnictví a archeologie*; SOKOL, P.: *Měla Plzeň stínadla?*; SOKOL, P.; HAJŠMAN, J.: *Plzeňská „spravedlnost“*; SOKOL, P.; HAJŠMAN, J.: *Po stopách plzeňské spravedlnosti. Ze zahraniční literatury je třeba upozornit na jednu z posledních prací WOJTUCKI, D.: *Publiczne miejsca straceń*, a zejména na zatím dvousvazkové dílo AULER, J. (ed.): *Richtstättenarchäologie*; AULER, J. (ed.): *Richtstättenarchäologie 2*, kde lze opět najít bohatý seznam další literatury pro evropské prostředí.*

3 KOVÁŘ, D.: c. d., s. 187.

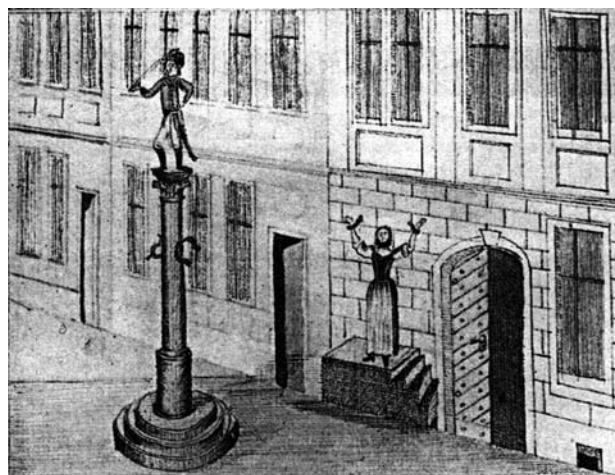
Obr. 2. Jednoduchý sloupový pranýř s hranolovým dříkem na soklu a se stříškou na dřevořezbě z hrdelního rádu města Bamberg z roku 1507. (Převzato z TIMMERMANN, A.: *The Poor Sinners' Cross and the Pillory: Late Medieval Microarchitecture and Liturgies of Criminal Punishment*, s. 363)

typu památek, jejich zpracování v české odborné literatuře tomu dosud neodpovídá. Na této skutečnosti se pravděpodobně podílí souvislost pranýřů s částečně marginalizovanou tématikou starého soudnictví, jež je doménou pouze úzkého okruhu specialistů a zájemců. Zachované pranýře kromě toho jako památky nebudí díky svému často skromnému ztvárnění pozornost srovnatelnou s mariánskými či jinými sloupy, sochami či božími mukami.⁴

Zpracování pranýřů v odborné literatuře dosud probíhá ve třech liniích. Téma pranýřů je součástí některých širěji pojatých prací týkajících se dějin trestního soudnictví či katů, kde jsou jim věnovány samostatné kapitoly z hlediska jejich významu z pohledu soudnictví a trestů.⁵ Druhou linií jsou práce soupisového charakteru. Některé z nich jsou primárně zaměřeny na místa spojená s výkonem hrdelních trestů, jiné se věnují přímo pranýřům.⁶ Tyto soupisy jsou zatím koncipovány pro některá menší území, případně pro celou Českou republiku (výjimečně i okolní země); v takovém případě nejsou však zcela kompletní. Třetí a podobně jako v případě soupisů dosud nedostatečně zpracovanou linií je zpracování z pohledu uměnovědného či popisného.⁷

Pranýře v dobovém kontextu

Ačkoli účel pranýřů byl zřejmý a jednoznačný, jinak tomu bylo se symbolickým významem pranýřů. Svou přítomností zhmotňovaly výsady města, byly symbolem

Obr. 3. Dva typy pranýřů na kresbě F. Červenky v pardubické Pamětní knize z roku 1811. U vchodu do pravděpodobné radnice podstavec se schody a okovy upevněnými do zdi budovy, volně stojící sloupový pranýř s třístupňovým kruhovým soklem, dvou- a třístupňovým válcovým dříkem, hlavicí a sochou muže v dobovém oděvu a tasenou šavlí (pravděpodobně jde o autorské pojetí postavy rytíře s taseným mečem – Rolanda). (Převzato z PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. díl, 2. sv., obr. 264/2, s. 555 a 557)

práva a soudnictví a varovaly veřejnost před nepočestností a trestností deliktů a osobami jejich pachatelů.⁸ Vystavení na pranýři mělo značný efekt, neboť se pachatel ukazoval celé společnosti a jeho čin se stal veřejně známým.

Pranýře se však povahou trestů, k jakým byly využívány, samy staly objektem opovržením; fyzický kontakt s pranýřem měl podobné dopady jako trest na něm vykonaný. Tedy sociálně zneuctující. Toto vnímání pranýřů se odrazilo, jak dále uvidíme, i při jejich budování a opravách a podílelo se i na způsobu jejich zániku.

4 Pranýřům tak není věnována pozornost např. ani v novém, podrobném a rozsáhlém soupisu drobných památek velkého území severního Plzeňska, a to ani mezi nedochovanými památkami těch obcí, kde lze s bývalou existencí pranýřů téměř najisto počítat; viz BUKAČOVÁ, I.; FÁK, J.: *Paměť krajiny, I–VI*.

5 Např. FRANCEK, J.: *Mistři ostrého meče*; FRANCEK, J.: *Katovské řemeslo v českých zemích*; FRANCEK, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Ekvivalentní literaturu z německého prostředí představuje např. práce DÜLMEN, R. van: *Divadlo hrůzy*. Stručnou charakteristiku podává PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*, 1. díl, 2. sv., 2. díl, 2. sv.

6 KOVÁŘ, D., c. d.; FRÖHLICH, J., c. d.; DIETL, J.; KUČERA, A.: *Pranýře a popraviště v Čechách a na Moravě v evidenci Společnosti*; FRANCEK, J.: *Soupis hmotných pramenů*; HORNA, R.: *Pranýř*. – Dílo R. Horny, ač svým vznikem nejstarší z uvedených prací, je zatím prací nejobsáhlejší a překračující svým pojetím pouhý soupis.

7 BUSÍNSKÝ, V.: *I pranýře jsou drobné památky*; TIMMERMANN, A.: *The Poor Sinners' Cross*. V naposled uvedeném případě nejde sice o českou práci, byla však uveřejněna v českém periodiku a dílčím způsobem se českého prostředí týká i svým obsahem.

8 DÜLMEN, R. van: *Bezectní lidé*, s. 72. K pranýřům a trestům na nich viz také DÜLMEN, R. van, cit. 5, s. 74–76.

Obr. 4. Mnichov (okr. Cheb), pranýř, tvořený kamenným podstavcem a železnými pouty, u vchodu do radnice. Nemovitá kulturní památka r. č. 25926/4-69. (Foto P. Sokol, 2008)

Obr. 5. Vystavení podvodníka na pranýři v podobě dřevěného lešení. Vyobrazení z 18. století. (Převzato z KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, obr. 18)

Zneuctující či ponižující tresty měly v pojetí středověkého a raně novověkého právního systému velký význam.⁹ Čest byla jednou ze stěžejních hodnot, měla však různé úrovně chápání v závislosti na postavení, pohlaví a činnosti daného jednotlivce. Čest jednotlivce přitom ovlivňovala i čest skupiny, do které jednotlivec náležel. Proto vše, co se dotýkalo cti (a přirozeně, nebylo toho málo), bylo bedlivě sledováno a hodnoceno. Ačkoli tresty postižující čest neznamenaly mnohdy smrt a někdy ani výraznější tělesné utrpení, přesto nebyly zanedbatelné. Jejich dopad měl pro život trestaného často dalekosáhlé důsledky, promítající se do jeho postavení ve společnosti a profesi. Spolu se ztrátou cti však navíc docházelo někdy i ke ztrátě právní způsobilosti.¹⁰

Zneuctující tresty byly udělovány za středně těžká provinění, za jaká se považovaly například drobné krádeže, překupnictví, podvody, falešná hra, nevěra, křivopřísežnictví, nactiutrhání nebo některé méně závažné formy rouhačství.

K pranýři byl odsouzenec připoután, někdy s nasazenou potupnou maskou, nákrčníkem nebo obojkem s tzv. hruškou v ústech. Na krku mohl mít zavěšenu cedulku s uvedením činu, kterého se dopustil. Pro lepší názornost mohl mít zloděj ukradený předmět zavěšený na krku. Zostuzení v takovém případě spočívalo nejen ve veřejném vystavení odsouzeného, ale i v jeho vydání na pospas posměchu přihlížejících, spojenému i s házením odpadků. Provinilec stál na pranýři obvykle několik hodin, třeba i několik dnů po sobě.¹¹

Při těžších trestech mohl být odsouzený u pranýře zmrskán nebo označen cejchem hanby. Cejch se vypaloval, vypichoval či vyřezával nejčastěji na záda nebo na tvář

a do rány se pro lepší zřetelnost přidával prach. Většinou se vypalovalo nebo vypichovalo písmeno R (*relegatus* – vyhnanec), případně RBO (*relegatus Bohemiae* – vyhnanec z Čech). Dalšími možnostmi byly symboly soudnictví (šibenice nebo lámací kolo).¹² Dalšími tělesnými tresty prováděnými u pranýře bylo utětí ruky, jazyka, uříznutí uší a podobně. Často následovalo ještě vyhnání či vymrskání z města nebo panství. Takový člověk již nemohl být přijat zpět do počestné společnosti, nemohl být například členem cechu nebo zastávat úřady v městské samosprávě.¹³

Stání na pranýři, případně s dalšími doplňujícími tresty, bylo také variantou v případě omilostnění, a zastupovalo tak trest smrti. Na pranýři byli trestáni muži i ženy, ovšem zpravidla jen z řad prostých obyvatel nebo cizinců. Na šlechtu žijící ve městě nebo bohatší měšťany se tento trest obvykle nevztahoval.¹⁴ Stání na pranýři mohlo předcházet veřejné vodění či vození odsouzeného městem za doprovodu bičice, který vyvolával odsouzenecovy viny.

Pranýř byl místem hanby a tuto hanbu i symbolizoval. Proto se ho bezúhonný člověk nemohl dotknout bez újmy

9 K tomu např. DÜLMEN, R. van, cit. 5, s. 61–73.

10 VOJÁČEK, L.; SCHELLE, K.; KNOLL, V.: *České právní dějiny*; KNOLL, V.: *Legal personality of natural persons in the Czech medieval private laws*, s. 60.

11 FRANCEK, J., *Mistři ostrého meče*, s. 23; DÜLMEN, R. van, cit. 8, s. 72–73.

12 FRANCEK, J., cit. 11, s. 23; konkrétní příklad ze západních Čech uvádí např. WASKA, K.: *Hrdelní soud v Úterý v polovině 18. století*, s. 140.

13 PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*, 1. díl, 2. sv., s. 570.

14 DÜLMEN, R. van, cit. 8, s. 73.

Obr. 6. Piotrowice (Polsko, Dolní Slezsko), typ dřevěného sloupového pranýře s podélnými otvory na protažení provazu. (Převzato z MILKA, J.; MILKA, W.: *Pregierze, Kamienne pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku 2*, obr. 11, s. 7)

na cti. Z toho důvodu byla i oprava pranýře často ceremoniální záležitostí, na které se museli podílet alespoň symbolickým úkonem spojeným s dotykem pranýře všichni řemeslníci příslušných cechů.¹⁵ Toto opatření, stvrzené prohlášením městské rady o pokračující bezúhonnosti řemeslníků, mělo bránit následnému posměchu či urážkám těch, kteří by se pranýře při jeho opravě dotkli.¹⁶

Vzhled pranýřů

Pranýře byly objekty různých typů a úrovně provedení. Původně šlo zřejmě o prostý dřevěný kůl (o trestu u kůlu se zmínil Kosmas při výkladu Břetislavových dekretů z roku 1039), později i potupný stupínek.¹⁷ S ním souvisel jednoduchý typ pranýře – kamenný podstavec u paty zdi radnice, který byl doplněn do zdi upevněnými železnými pouty na nohy a ruce, případně jen ruce, někdy i obojkem k přichycení krku (obr. 3 a 4). Takovéto pranýře jsou dosud dochovány u některých městských radnic či panských sídel (například Vratislav, Przedborz, Zórawina v Dolním Slezsku).

Dalším jednoduchým typem pranýře bylo dřevěné lešení, na jehož vyvýšené plošině byl odsouzenec vystaven

Obr. 7. Mrskání u dřevěného sloupového pranýře vyobrazeného v Jenském kodexu z přelomu 15. a 16. století. (Převzato z PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury. 1. díl, 2. sv.*, obr. 432, s. 571 a 573)

(obr. 5). Takový pranýř mohl být mobilní konstrukcí, jež se z pochopitelných důvodů nedochovala.

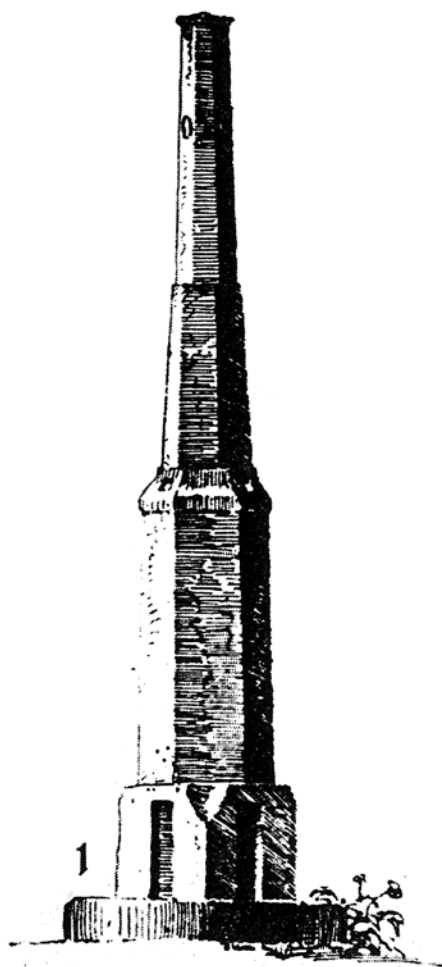
Zřejmě nejběžnějším typem byl sloupový pranýř. Dřevěné pranýře sloupového typu měly obvykle jednoduché provedení, byly však i profilované, doplněné stříškou.¹⁸ Do dřívku byla uchycena železná pouta nebo vyvrtány

15 FRANCEK, J., cit. 11, s. 24.

16 Ritualizované opravy pranýřů a šibenic však zřejmě nebyly záležitostí platnou ve všech případech. Např. pro západočeské Úterý nejsou podobné zvyklosti v souvislosti s vyúčtováním a podílem řemeslníků na opravách těchto objektů doloženy (za informaci děkuji K. Waskovi).

17 PETRÁŇ, J. et al., cit. 13, s. 571. Není vyloučeno, že pranýř tak má společné kořeny se šibenicí, jejíž název je odvozen od slova *šibati*, tedy mrskat, bičovat, ke kterému docházelo právě u kůlu, na němž mohlo být pověšeno tělo zbičovaného odsouzenec, případně proveden i trest oběšením. K původu slova *šibenice* viz WOJTUCKI, D., c. d., s. 19.

18 Např. pranýř z Kravař tvořený válcovým sloupem s hlavicí a šindelovou stříškou, uložený v litoměřickém muzeu; BUSHÍNSKÝ, V., c. d., s. 85.

Obr. 8. Jedrzychów (Polsko, Dolní Slezsko), typ kamenného sloupového pranýře. (MILKA, J.; MILKA, W.: *Pręgiarze, Kamienne pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku 2*, obr. 12, s. 7)

otvory k upevnění provazu (obr. 6 a 7). Zpracování dřevěných pranýřů se regionálně lišilo. V některých oblastech, například v Pošumaví, bývaly dřevěné pranýře vyšší a honosnější než jinde.¹⁹ Teze o nahrazování dřevěných pranýřů kamennými v 16. století²⁰ se vzhledem k doloženým případům nejvíce v takovéto zjednodušující formě jako platná. Dřevěné pranýře přetrvávaly do 18. století, některé byly nahrazeny kamennými (ale opět i dřevěnými) po svém zničení. Naopak kamenné pranýře byly stavěny, jak ukazuje ikonografie, již nejspíše v 15. století.

Variabilní byly i pranýře kamenné. Vzácnějším typem byl pranýř figurální v podobě lidské, zřejmě konkrétní postavy. Takový pranýř je dochován například na náměstí německého Siegburgu.²¹ U častějšího typu sloupového (obr. 8) tvořil základní část jednoduchý či stupňovitý sokl pravoúhlého, polygonálního či kruhového půdorysu a válcový, kónický, hranolový či polygonální dřív s okosenými hranami či se svislým kanelováním. Dřív mohl být seskládan z několika částí, a to i tak, že vzniklý sloup byl odstupňován, případně dělen římsami. Sokl i dřív mohly být zcela prosté, ale i profilované s vlasy, kartušemi a geometrickými poli. Variantu ke kamenným dřívům tvořily sloupy zděné z cihel. Dřívky pranýřů byly obvykle

Obr. 9. Sobótka (Polsko, Dolní Slezsko), jednoduchý sloupový pranýř s korouhvičkou. (Převzato z MILKA, J.; MILKA, W.: *Pręgiarze, Kamienne pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku 2*, obr. 6, s. 4)

ukončeny hlavicí, zpravidla jednoduše pojatou, ale vyskytovaly se i hlavice složitější a zdobenější. Jednoduššími hlavicemi byla základní tělesa: koule, krychle, jehlan či kužel. Na samotném vrcholku pak mohla být osazena plechová korouhvička (obr. 9).

Některé pranýře byly zakončeny kaplicí, dutou či otevřenou, na umístění zvonku. Případně mohl být zvoněk zavěšen v horní části vysokého dřívku či pod stříškou. Tento zvoněk mohl sloužit nejen během uplatňovaného trestu, ale i při popravách či požárním poplachu (například Frymburk, okr. Český Krumlov; Netolice, okr. Prachatice).²² Specifickou skupinu českých pranýřů tvoří zřejmě v tomto ohledu pranýře v jižních Čechách. Jde o složitější pranýře provedené z vícera článků (stupňovitý sokl, sloup i z několika částí, otevřená či dutá kaplice), opatřené zvonkem a vysoké několik metrů.²³

19 FRANCEK, J., cit. 11, s. 23.

20 PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*, 1. díl, 2. sv., s. 571.

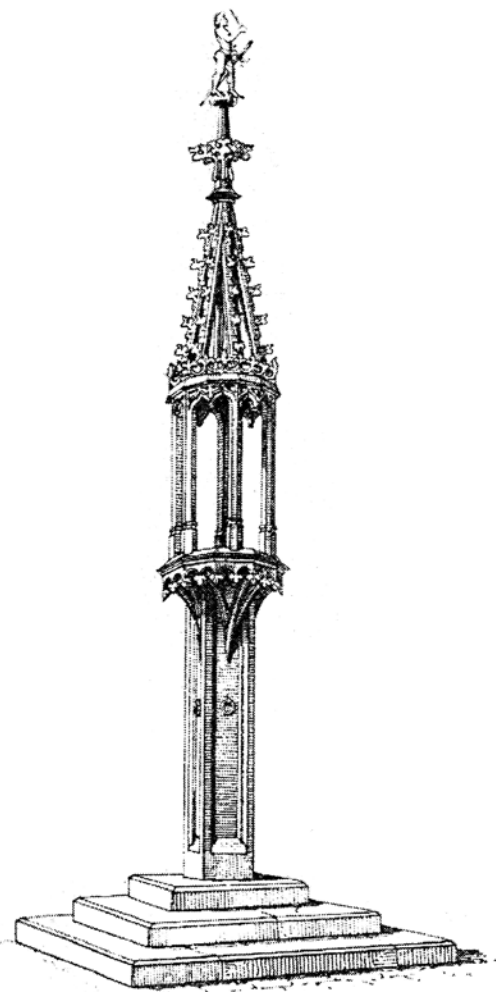
21 BECKER, T.: *Schuld und Sühne*, s. 18.

22 FRÖHLICH, J., c. d., s. 952; KOVÁŘ, D., c. d., s. 196–197.

23 BUSÍNSKÝ, c. d., s. 84. Jde o dochované pranýře v Borovanech (okr. České Budějovice), Frymburku (okr. Český Krumlov), Hořicích na Šumavě (okr. Český Krumlov), Ledenicích (okr. České Budějovice), Příkladí (okr. Český Krumlov) a Vyšším Brodě (okr. Český Krumlov).

Obr. 10. Pranýř s klecí ve vrcholu na ilustraci městského práva Hamburku z roku 1497. (Převzato z WIECHMANN, R.; PÜSCHEL, K.: Der Fall Störtebeker, s. 34)

Obr. 11. Pranýř typu monstrance s bohatým zdobením a postavou Rolanda(?) ve vrcholu. (Převzato z MILKA, J.; MILKA, W.: *Pręgierze, Kamienne pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku* 2, obr. 48, s. 25)

Náročnější varianty sloupového gotického pranýře nesly na dřívku menší klec (takzvané věžové pranýře), kam byli do výšky nad hlavami přihlížejících vsazováni odsouzení. Typ pranýře s klecí na vrcholku sloupu, jak ho ukazuje právní kodex Hamburku z roku 1497 (obr. 10), je znám i v prostředí Francie a Holandska. Stejný pranýř o výšce přibližně 12 m stával (a po rekonstrukci stále stojí) ve Vratislavi před radnicí.²⁴ Tyto pranýře byly zhotovovány ze dřeva a cihel. Vsazování trestaných do klece umístěné vysoko na pranýři nelze ale považovat za úmyslnou paralelu k odsouzcům na šibenici vystaveným vlivu větru a deště, jak uvádí Timmermann,²⁵ ačkoli takovou souvislost nelze zcela vyloučit. Vývýšená klec však měla nepochybně především praktický efekt – viditelnější, a tedy potupnější vystavení odsouzence a současně zabránění přímému kontaktu s ním.

Některé pranýře s klecí, např. onen vratislavský, se svou podobou blížily monstranci (obr. 11), po níž byly také někdy nazývány. Je tedy možné, že přes sociálně zneuctující a zahanbující dopad takového trestu existovala ve vnímání tehdejší společnosti paralela mezi vystaveným

Obr. 12. Klec hanby na kresbě F. Červenky v pardubické Pamětní knize z roku 1811. Jak tvrdí text pod obrázkem, klec stávala uprostřed náměstí a sloužila k trestání „kurev“, a to zavřením na dvě i více hodin zejména před polednem, aby děti a studenti mohli na cestě ze školy házet na trestanou osobu různými „neřád“. Po ten čas stál u klece na stráži birčí. F. Červenka zde již odkazuje na údajně první použití klece v Čechách v roce 1551 na Staroměstském náměstí v Praze, viz cit. 10. (Převzato z FRANCEK, J.; ŠIMEK, T.: *Hrdelní soudnictví českých zemí*, s. 53)

odsouzcem a obětovaným tělem Krista.²⁶ U takovýchto pranýřů, zvláště byly-li náročněji zdobené, lze již bezpochyby hovořit o objektech drobné architektury.

Bohatě zdobené pranýře podle Timmermanna dodávaly představení trestu estetický prvek.²⁷ Nešlo však zřejmě o primární a nejspíš ani úmyslný účel výzdoby pranýřů. Bohatost výzdoby byla i přes sociálně negativní kontext pranýře spíše důsledkem snahy o reprezentativnost této městské stavby, objektu symbolizujícího právo. To, že ani tato reprezentativnost (související nepochybně s majetkovou situací a sebereprezací města) nebyla vždy nutností, dokládají jednoduché formy pranýřů.

Právě náročnost provedení ukazuje na význam pranýřů jakožto důležitého a reprezentativního prvku města. Odpovídala tomu i jejich výška, která u kamenných pranýřů

24 TIMMERMANN, A., c. d., s. 368, 370, obr. 10; MILKA, J.; MILKA, W.: *Pręgierze*, s. 27, obr. 49–52.

25 TIMMERMANN, A., c. d., s. 367.

26 TIMMERMANN, A., c. d., s. 368–369.

27 TIMMERMANN, A., c. d., s. 367.

Obr. 13. Levoča (Slovensko), klec hanby na náměstí před radnicí. (Foto P. Sokol, 2009)

činila alespoň 2 m, dosahovala však často i více metrů, přičemž jsou známy pranýře o výšce téměř 9 m.²⁸

Zvláštním prvkem pranýře byla i socha, zpravidla muže v rytířské zbroji a s mečem v ruce. Jde pravděpodobně o takzvaného Rolanda, jenž byl symbolem výsad udělovaných panovníkem a přinášejících různá oprávnění, hmotný zisk či jiné výhody. Jejich konkrétnější význam se na různých místech lišil. Mohlo jít o vyjádření tržních, celních či obchodních výsad, jindy se týkaly soudní moci či městského práva. Rolandi bývali umístováni na veřejná prostranství a u důležitých budov, a právě v souvislosti s městským právem a soudními výsadami se mohli objevit i na vrcholku pranýře jako například v polské Poznani či ve Vratěnině na Znojemsku. Později, už více jako ozdoba než konkrétní symbol, byli Rolandi osazováni na městských kašnách (jde například o chebského Rolanda ze 16. století či plzeňského Žumberu).²⁹ Některé mužské figury s mečem na vrcholku pranýře jsou však také považovány za zpodobnění kata, např. u vratislavského pranýře.³⁰ Možná je však v takových případech změna Rolanda právě za kata, případně změna povědomí o původním významu takové figury. Postavy zachycené

Obr. 14. Dřevěný osel na kresbě F. Červenky v pardubické Pamětní knize z roku 1811. V tomto případě šlo o osla k trestání sedláků za neplnění robotních povinností. Byl vyroben z dubového dřeva a trest k sezení na jeho ostrém hřbetě býval udělován na několik hodin. (Převzato z PETRÁŇ, J. et al.: Dějiny hmotné kultury. 2. díl, 2. sv., obr. 264/3, s. 555 a 558)

na vrcholcích pranýřů na některých historických vyobrazeních mohou mít i přes svůj dobově podmíněný vzhled, připomínající spíše vojáka či biřice, podobný původní význam (obr. 3 a 11). Je možné, že úspornější variantou téhož původního významu byla i pouhá ruka držící meč, upevňovaná na pranýř (například Borovany, okr. Česká Budějovice³¹).

Klece hanby, koše a dřevění osli

Podobnému účelu jako pranýře sloužily zřejmě až od barokního období i masivní uzamykatelné železné klece, takzvané *klece hanby*, umístěné na kamenných soklech se schody (obr. 12 a 13). Stejně jako některé pranýře i tyto klece mohly mít náročněji zpracované prvky, v tomto případě kovářské. A stejně jako pranýře i klece stávaly na kamenných soklech na náměstích, v blízkosti radnic či kostelů. Byli do nich zavíráni především smilníci, nepočetné

28 Např. pranýř v Borovanech (okr. České Budějovice) o výšce 8,9 m, tvořený soklem-schodištěm a dřívkem z pěti žulových částí spojených kramlemi, ve Vyšším Brodě (okr. Český Krumlov) 8 m (ovšem včetně sochy sv. Barbory přenesené na vrchol barokního pranýře ze hřbitova až v roce 1788); BUSÍNSKÝ, V., c. d., s. 84; KOVÁŘ, D., c. d., s. 191. – Pranýř v Borovanech byl však navyšován dodatečně, horní část dřívku z roku 1732 je o 80 let mladší než spodní.

29 URFUS, V.: *Tajemní Rolandi*, s. 90–92.

30 TIMMERMANN, A., c. d., s. 368.

31 KOVÁŘ, D., c. d., s. 191.

Obr. 15. Sezení na dřevěném oslu, vyobrazení ze 17. století. (Převzato z KLUČINA, P.: *Třicetiletá válka*, s. 246)

ženy a prostitutky.³² V českých zemích se klec hanby nedochovala. Její užívání je však známo z písemných a ikonografických pramenů (například Praha, Plzeň, Olomouc, Brno, Třeboň, Soběslav a jinde).³³

Dalším zostuzujícím a trestajícím prostředkem podobným pranýři byl dřevěný osel, na jehož ostrý hřbet byl odsouzenec rozkročmo posazen na určenou dobu (obr. 14 a 15). V porovnání s pranýří nejsou dřevění osli z písemných i obrazových pramenů známi tak často; zdá se, že i přes jejich jednoduchost byla dávana přednost pranýřům. Dřevěný osel byl zřejmě častěji užíván ve vrchnostenském soudnictví. Přesto je jeho užití ikonograficky doloženo i pro prostor náměstí.³⁴

Zveřejnění a zostuzení delikventa s sebou neslo i namáčení v koši, upevněném na vahadle či spouštěném do vody na řetězu.

Všem uvedeným zařízením bylo společné, pokud to jejich funkce nevyžadovala nutně jinak (jako u některých košů k namáčení nepoctivců), umístění na frekventovaných veřejných prostranstvích. Do blízkosti těchto objektů, zejména pranýřů, byly záměrně umístovány i váhy a míry.³⁵ Prostoru s výjimečným právním významem tak byl dán další obsah: souvislost nedodržování měř a vah s potenciálním trestem byla všem zřejmá a jednoznačná.

Obr. 16. Kašperské Hory (okr. Klatovy), horní část dřívku pranýře s letopočtem 1630. Nemovitá kulturní památka r. č. 16239/4-4155. (Foto L. Lohrová, 1985)

Výskyt pranýřů a jejich zánik

Největší rozmach pranýřů trval od 15. do 18. století. Datované pranýře či zmínky o nich v písemných pramenech pocházejí však nejčastěji až z druhé části uvedeného období, tedy ze 17. a 18. století. Například z historického Prácheňska je známa existence 17 pranýřů, většina je poprvé zmiňována právě v 17. nebo 18. století (obr. 16).³⁶ Z bývalého Bechyňského kraje jsou pranýře doloženy ve 24 případech, z toho 7 pranýřů je dochováno dodnes. V jednom případě je pranýř zmíněn již pro 14. a 15. století, třikrát pro 16. století, v deseti případech pro 17. století a čtyřikrát

32 J. Svátek považoval klec hanby za novinku v českém prostředí, kterou roku 1551 poprvé použil arcibiskup Ferdinand Tyrolský na Staroměstském náměstí pro potrestání dvou zemanů, SVÁTEK, J.: *Dějiny poprav a katů v Čechách*, s. 79.

33 PETRÁŇ, J. et al., cit. 13, s. 555.

34 Např. na Malostranském náměstí v Praze, zachyceném na vyobrazení Folperta Ouden Allena z let 1676–1679, PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*, 2. díl, 2. sv., s. 555, obr. 226, s. 512 a 513.

35 Např. v Třeboni, KOVÁŘ, D., c. d., s. 221.

36 Pro jednotlivé pranýře FRÖHLICH, J., c. d., s. 950–955.

Obr. 17. Plzeň, sloupový pranýř s výstražnou šibenicí v jižní části náměstí, v sousedství kostela sv. Bartoloměje a přilehlé lékárny. Výřez z veduty Georga Kellera z roku 1619. (Převzato z MERGL, J.: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, obr. 9)

Obr. 18. Plzeň, sloupový pranýř s výstražnou šibenicí v jižní části náměstí, v sousedství kostela sv. Bartoloměje a přilehlé lékárny, na veduté z dílny Meriana st. před rokem 1650. (Převzato z MERGL, J.: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, obr. 17)

pro 18. století.³⁷ Klec je pro historický Bechyňský kraj doložena v Pelhřimově a Třeboni (zde pro 17.–18. století u kašny), koš v Kaplici (zmínka k roku 1767) a Pelhřimově (vznik roku 1684, existoval ještě v roce 1777). Dva dřevění osli stávali v Třeboni na zámku a na náměstí (zmínky z let 1690 a 1700).³⁸

Společnost pro výzkum kamenných křížů eviduje v Čechách a na Moravě v současné době 50 pranýřů nebo jejich částí.³⁹ Tento počet je nutné brát pouze jako orientační; lze předpokládat, že další pranýře a jejich části, ať již v plenéru, či v muzeích nebo lapidáriích, zatím pozornosti a evidenci unikly.

Z uvedeného počtu evidovaných pranýřů je písemně (včetně datace chronogramem na samotných pranýřích) doložena existence pouze v jednom případě pro 14. století, ve třech případech pro 16. století, v osmi pro 17. století, ve čtyřech pro 18. století a opět v jednom případě pro počátek 19. století.⁴⁰

Všeobecně byly pranýře likvidovány od konce osmdesátých let 18. století, kdy Josef II. nařídil spolu s bouráním šibenic i zboření pranýřů.⁴¹ Při jejich rušení docházelo k druhotnému využití, respektive použití jejich některých částí, nejčastěji dřívku. Obvykle byl dřív odstraňovaného pranýře použit jako sloup do městské kašny (například Třeboň, okr. Jindřichův Hradec; Kaplice, okr. Český Krumlov; Chýnov, okr. Tábor), případně jako podstavec sochy (sv. Jan Nepomucký ve Chvalšínách, okr. Český Krumlov; sv. Barbora ve Vyšším Brodě, okr. Český Krumlov), nebo byl dřív přemístěn a využit pro boží muka (Kašperské Hory, okr. Klatovy). Výjimečně našel další symbolické uplatnění jako práh veřejného domu (Pelhřimov). Jako čistě stavební prvek posloužil namísto sloupu klenby ve vstupní části

domu (Horní Dvořiště, okr. Český Krumlov). Naopak jako prvek nežádoucí byl zahrabán do země (Zdoňov, okr. Náchod), případně dán do dražby (Kladno). Některé pranýře se ocitly na dvorech radnic a později v muzeu (Pelhřimov, Chýnov, okr. Tábor; Volary, okr. Prachatice).⁴² I přes uvedené příklady způsobů zániku přetrvaly některé pranýře do dnešních dob na svých původních místech (zejména v případech železných pout upevněných do zdí radnic), případně alespoň v původním prostoru na náměstí. Jejich přehled podávají obvykle práce soupisového charakteru.

Památková péče dnes eviduje 26 pranýřů či jejich pozůstatků, které jsou nemovitými kulturními památkami, přičemž 18 z nich je v Čechách a 8 na Moravě.⁴³ Přehled a stručný popis památkově chráněných pranýřů u nás podává zde publikovaná tabulka (viz str. 32).

Plzeňské pranýře

Plzeň je příkladem města, v němž je pranýř doložen písemnými, ikonografickými i kartografickými prameny, ale který se do dnešní doby nedochoval. Město disponovalo

37 KOVÁŘ, D., c. d., s. 189–223.

38 KOVÁŘ, D., c. d., s. 204, 212–213, 220–221.

39 DIETL, J.; KUČERA, A., c. d., s. 87–89.

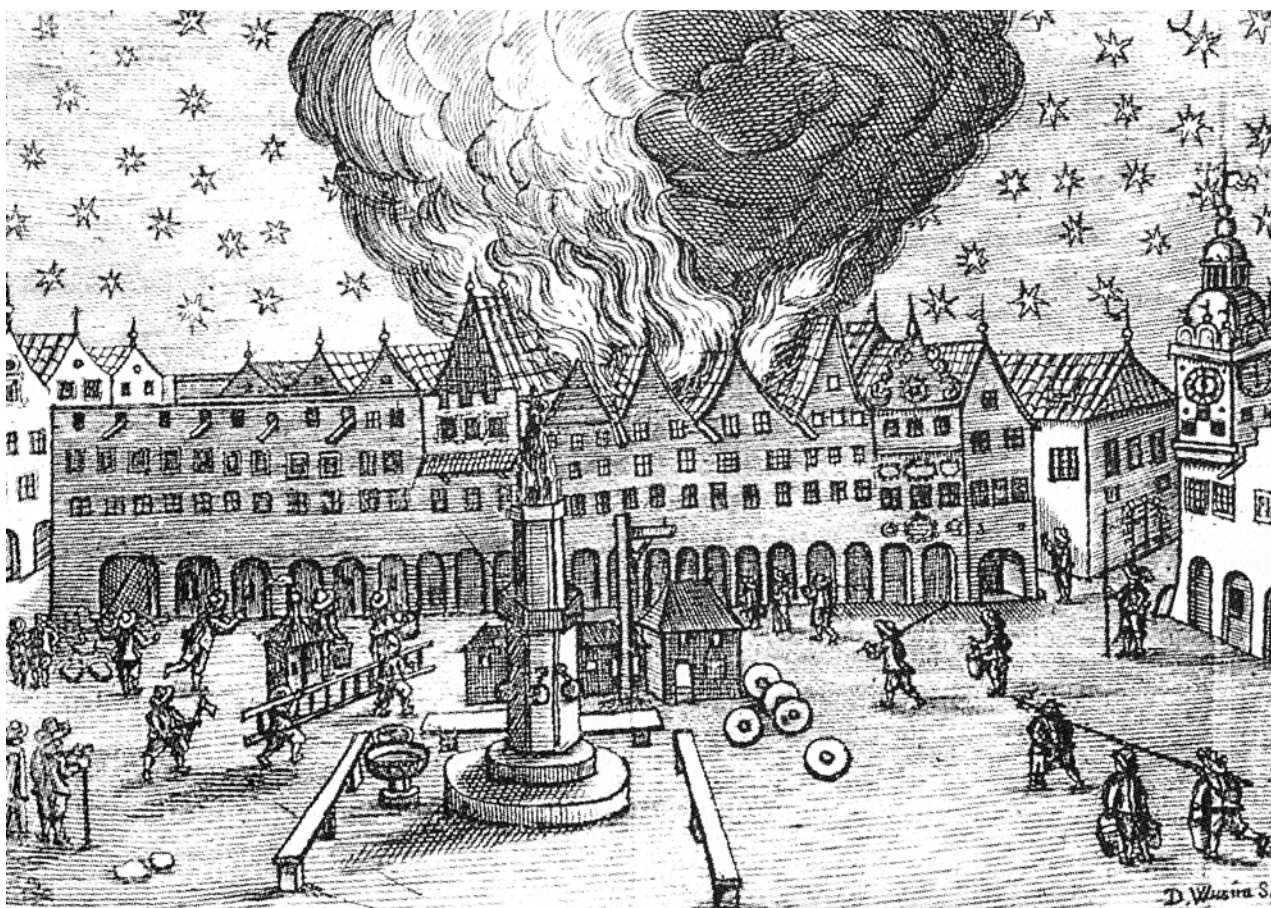
40 Tamtéž.

41 MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 157.

42 BUSÍNSKÝ, V., c. d., s. 84–85; FRÖHLICH, J., c. d., s. 950–955; KOVÁŘ, D., c. d., s. 199–204, 212–213, 220–221.

43 <http://monumnet.npu.cz/pamfond/> – stav ke dni 13. 6. 2011.

Památkově chráněné pranýře v České republice ⁴⁴			
Lokalita	Okres	Popis	Poznámka
Borovany	České Budějovice	třístupňový čtvercový sokl, dvoustupňový hranolový dřík dělený římsou, horní část s okosenými hranami, kaplice oddělená od dříku římsou, na kaplici jehlan s koulí	
Buštěhrad	Kladno	hranolový dřík	část
Dolní Dunajovice	Břeclav	třístupňový polygonální sokl, válcový dřík	
Frymburk	Český Krumlov	třístupňový kruhový sokl, třídílný dřík, spodní dvě části hranolové, střední s okosenými hranami, horní polygonální část oddělena římsou, kaplice s polygonálním jehlanem a korouhvičkou	
Hořice na Šumavě	Český Krumlov	válcový sokl, dvoustupňový polygonální dřík zděný z jednotlivých kamenných článků, dělený římsou, kaplice s polygonálním jehlanem a korouhvičkou	
Jaroslavice	Znojmo	dvoudílný dřík dělený profilovanou římsou, spodní část polygonální, horní část hranolová, profilovaná hlavice	
Kaplice	Český Krumlov	hranolový dřík s římsou a profilovaným jehlanem ukončeným koulí	část – součást kašny
Kašperské Hory	Klatovy	válcový dřík, plochá hlavice či římsa s letopočtem 1630	přemístěn do extravilánu, upraven na boží muka
Katovice	Strakonice	hranolový dřík ukončený římsou	
Křenov	Svitavy	dvoustupňový hranolový sokl s dělicí římsou, válcový dřík, profilovaná hlavice	
Ledenice	České Budějovice	třístupňový hranolový sokl, dvoustupňový hranolový dřík, kaplice ukončená komolým jehlanem	
Mnichov	Cheb	podstavec polokruhového půdorysu ve zdi radnice, okovy	
Morkovice	Kroměříž	dvoustupňový kruhový sokl, polygonální dřík, okovy	část
Náchod	Náchod	hranolový sokl s chronogramem 1719, válcový dřík, zbytky okovů	
Olešnice v Orlických horách	Rychnov nad Kněžnou	polygonální dřík	část
Polná	Jihlava	válcový dřík	část
Prosiměřice	Znojmo	válcový dřík s hranolovým nástavcem a profilovanou hlavicí ukončenou koulí	
Přídolí	Český Krumlov	hranolový sokl ve střední části s okosenými hranami, kaplice s nástavcem ukončeným koulí a korouhvičkou	
Rosice	Brno-venkov	nízký válcový podstavec, válcový dřík, profilovaná hlavice, okovy	
Staré Sedlo	Písek	dřík	torzo
Starý Jičín	Nový Jičín	hranolový sokl, spodní část dříku polygonální, horní válcová	část
Valašské Klobouky	Zlín	bohatě profilovaný dřík	část
Velký Vřeštov	Trutnov	hranolový profilovaný sokl, hranolový dřík, profilovaná hlavice	
Vyšší Brod	Český Krumlov	profilovaný sokl, čtyřdílný dřík dělený profilovanými římsami, dvě spodní části polygonální, třetí část hranolová, horní část tvořena válcovým sloupem s římsou a sochou sv. Barbory	socha přenesena na pranýř ze hřbitova
Zdoňov	Náchod	válcový dřík se zbytky okovů	část

Obr. 19. České Budějovice, kamenný sloupový pranýř s dvoustupňovým soklem a polygonálním stupňovitým dříkem s nezřetelným zakončením a zřejmě pouze symbolická (výstražná) šibenice na náměstí. Mědirytina D. Wussina z roku 1665. (Převzato z PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. díl, 2. sv., obr. 268, s. 570)

zřejmě několika zařízeními k vykonávání lehčích trestů, přičemž dvě z nich byly pranýře. Jeden pranýř, tvořený do zdi upevněnými pouty, stál u vchodu do radnice. Používal se prokazatelně již roku 1644 a posledním odsouzcením na něm (a na pranýři v Plzni vůbec) stojícím byl před svou popravou otcovrah Hubka v roce 1836.⁴⁵

V případech písemných zmínek o využití pranýře není ale vždy zřejmé, o jaký pranýř v daném případě v Plzni šlo. Na vyobrazeních města, počínaje rokem 1619 a konče rokem 1773 (obr. 17 a 18), je na náměstí jižně od kostela sv. Bartoloměje a tehdejší sousední budovy lékárny patrný, kromě výstražné a pravděpodobně svou existencí jen časově omezené dřevěné šibenice, i sloup, jež lze vzhledem k umístění i vzhledu interpretovat právě jako pranýř (podobnou situaci zachytilo například vyobrazení Českých Budějovic nebo pražské Malé Strany, obr. 19 a 20).

Na vedutách Plzně je pranýř vyobrazen jako sloupový, pravděpodobně s válcovým dříkem, na nízkém soklu, s blíž neurčitelnou hlavicí, s hrotem či korouhvičkou. Jeho výška odpovídá zhruba výšce sousední dřevěné šibenice, tedy několika metrům. Srovnání s výškou okolních budov není vzhledem k charakteru vedut směřodonné. Na vedutě Plzně od Jana Lautnera z roku 1773 (obr. 21) je pranýř znázorněn nejpřehledněji, je však otázkou, zda i nejpřesněji. Jde v tomto případě o sloupový pranýř na stupňovitém soklu kruhového půdorysu, s dvoustupňovým válcovým dříkem

a kaplicí. Podobný pranýř je zakreslen i na raabizační mapě Plzně z roku 1781 (obr. 22), dřík je však v tomto případě jednoduchý, kaplice či jiné ukončení dříku je nezřetelné.

Plzeň měla tedy po určitou dobu dva pranýře, každý jiného typu, jeden u vchodu do radnice, druhý (a v tom se všechna vyobrazení shodují) v jižní části náměstí nedaleko od kostela sv. Bartoloměje. Oba dva odpovídaly typologicky pranýřům znázorněným zde na obrázku 3.

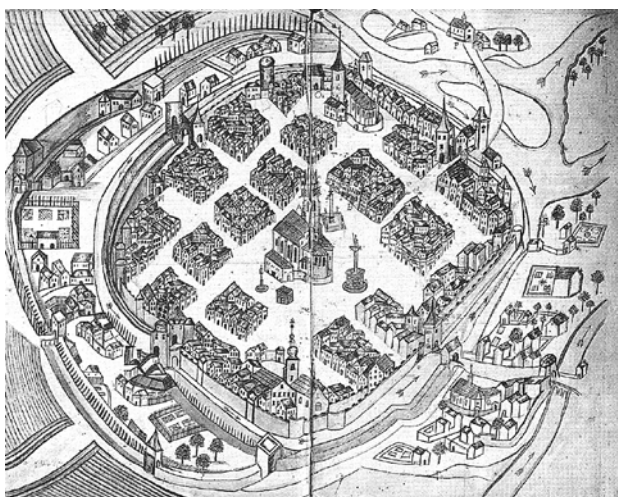
Na již zmíněném pohledu na Plzeň od Jana Lautnera z roku 1773 je kromě sloupového pranýře vyobrazena vedle něj i klec hanby (obr. 21). Na raabizační mapě z roku 1781 je zobrazení tohoto objektu na rozdíl od pranýře sporné. V jižní části náměstí jsou sice zachyceny dva objekty, u nichž by mohla tato interpretace v souladu s vedutou Jana Lautnera přicházet do úvahy, ani u jednoho z nich to však nelze tvrdit s jistotou. Jeden objekt je

44 <https://iispp.npu.cz/mis/> - stav ke dni 13. 6. 2011. V tomto přehledu není dosud evidován pranýř ve Chvalšínách, okr. Český Krumlov. Naopak je zde uveden památkově nechráněný pranýř v Lukově, okr. Znojmo, tvořený dvojestupňovým soklem kruhového půdorysu, hranolovým dříkem rozčleněným v horní části profilovanou římsou, s chronogramem 1609 a mohutnou jehlančovou hlavicí.

45 SOKOL, P.; HAJŠMAN, J.: *Po stopách plzeňské spravedlnosti*, s. 39.

Obr. 20. Praha - Malá Strana, sloupový pranýř vedle jednoduché dřevěné (výstražné) šibenice na Malostranském náměstí. Kresba Filipa van den Bosche, vydaná v mědirytu J. Sadelera v roce 1606. (Převzato z PETRÁŇ, J. et al.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. díl, 2. sv., obr. 225, s. 513)

Obr. 21. Plzeň, pohled na město od Jana Lautnera z roku 1773. Na jižní straně náměstí sloupový pranýř, poblíž něj pravděpodobně klec hanby. (Převzato z MERGL, J.: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, obr. 32)

situován poblíž jihozápadního koutu náměstí a svým znázorněním připomíná věžičku či klec, poloha však neodpovídá vedutě Jana Lautnera. Druhý objekt, u něhož by lokalizace více odpovídala, je situován do jihovýchodního koutu náměstí, znázorněn je však pouze značkou (obr. 22). Zatímco sloupový pranýř stával v Plzni nejpozději již na počátku 17. století, klec je z vyobrazení známa až z počátku osmdesátých let 18. století, z písemných pramenů však již o století dříve (viz dále).

Mírnější formu zahanbujícího trestu představovalo veřejné pokání, uplatňované i v Plzni. K tomuto účelu se

Obr. 22. Plzeň, pranýř na jižní straně náměstí na raabizační mapě z roku 1781. (Převzato z ŠIMŮNEK, R. et al.: *Historický atlas*, mapa č. 11a)

používalo nejvíce místo u vchodu do kostela, kde musel odsouzenec po určité době stát s rozžatou svící.⁴⁶ Ze zápisů plzeňské městské rady (radních manuálů) a matrik oddavek je známo několik případů použití zahanbujících trestů, a to převážně pro druhou polovinu 17. století.⁴⁷

V roce 1531 byl u pranýře v Plzni zmrskán mlýnský tovaryš za cizoložství s mlynářkou, která se (jakožto majetnější)

46 SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 4. díl, s. 210–214. V roce 1642 byli ke stání se zapálenou svící před kostelem odsouzeni za nedovolený sexuální vztah městský kaprál Pavel Legát a Kateřina Hudcová z Cerhovic; SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 3. díl, s. 104–105. V roce 1647 byla za neúmyslné zadušení svého novorozeného dítěte odsouzena děvečka, aby „před kostelem farním se svící přes celý den služby Boží stála“; SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 5. díl, s. 180–182. Za bigamii byl roku 1656 odsouzen Kašpar Hofmann nejprve ke stětí, poté však pouze ke stání se zapálenou svící před kostelem po dva dny; SCHIEBL, J., *Plzeňský pitaval*, 4. díl, s. 210–214. Kniha od J. Schiebla není odbornou studií a v mnoha ohledech není ani spolehlivá, přesto jde zatím o jedinou práci, ze které lze dnes souhrnněji čerpat historické doklady o výkonu trestního práva v Plzni.

47 K trestům na plzeňském pranýři a v kleci podrobněji viz SOKOL, P.; HAJŠMAN, J., cit. 45, s. 36–43.

z podobného trestu vykoupila. V roce 1644 byl ke stání na radničním pranýři („[...] *že bude u rathouzu v kruhu státi* [...]“) a ztrátě měšťanství odsouzen měšťan Kartner za opakovanou drobnou krádež.⁴⁸ O 13 let později byla děvče Kateřina Tašlová z Bolevce odsouzena k smrti za zabití svého novorozeného dítěte. Trest jí byl však zmírněn tak, že „[...] *v sobotu po trojím nejprve při rathouze zvonění a dvojím provolání, má ji v pranýři cejch na pravém líci připálen a ona z města na deset mil zdýlí a zšíří prázdna býti na časy věčné*“.⁴⁹

V roce 1678 byl potrestán stáním u pranýře s oprátkou na krku „*na znamení, že by vlastně šibenici zasloužil*“ a vypálením cejchu na levou tvář hlavní organizátor vykrádání měšťanských stodol na předměstích, Kryštof Menschlich. Další člen zlodějské skupiny, Martin Knebl, byl rovněž odsouzen k stání u pranýře a k třem ranám metlami. Následně byli oba dva vyhánáni z města se zákazem návratu pod trestem smrti.⁵⁰ Roku 1698 byla v Plzni dopadena „*rota taškárská*“ z Prahy. Její někteří členové, Kateřina Pokorná, Matěj Košíček s Alžbětou Růžičkovou, byli odsouzeni za krádeže plátna na trhu „*k stání na pranýři s tím plátnem*“.⁵¹

Trest v kleci hanby je doložen například k roku 1674, kdy byla za smilstvo (tedy nepovolený sexuální vztah nesezdaných lidí) odsouzena Kateřina, dcera Jakuba Soukupa, „*aby v příští středu v železný kleci jinším ku příkladu a výstraže přes celý den stála a potomně s biřici z města vyvedena byla*“.⁵² 7. ledna roku 1675 byli ve Šternberské kapli kostela sv. Bartoloměje oddáni Jiřík Hozmon z Černic s Lidmilou ze Smědčic bez předchozího ohlášení, neboť, jak pisař sarkasticky poznamenal, „*v káře a kleci se dosti ohlásili*“.⁵³ V roce 1694 byli za smilstvo odsouzeni „*ku stání v kleci*“ Diviš Suchý a Lidmila Černá.⁵⁴ Roku 1699 byl za cizoložství se svou služkou Barborou Caltovou odsouzen měšťan Karel Wachsmann na dvě hodiny k stání v kleci a dále ke čtyřem

týdnům veřejných prací. Stání v kleci mu bylo později odpuštěno.⁵⁵

Pranýře přibližně po dobu čtyř staletí patřily k objektům drobné architektury, které byly ve městech a městečkách součástí každodenního prostředí tamějších obyvatel a označovaly místa spojená s výkonem práva. Přes jejich provedení různé úrovně, velikosti i přes rozdílný použitý materiál šlo o objekty, jejichž základní forma zůstávala v průběhu doby stejná, a o významnou komunální stavbu odkazující na přítomnost práva a napomáhající regulaci fungování společnosti. Svou existencí podporovaly individuální i kolektivní paměť a podle některých výkladů odkazovaly v symbolické rovině i na ukřižování Krista.⁵⁶

Příklad nejen Plzně dokládá, že některá města disponovala větším počtem takových zařízení, dotvářejících prostor náměstí, současně. Konkrétní případy jejich využití pak ukazují, že podobně jako jinde byli pobýtem v kleci a na pranýři trestáni lidé především za mravnostní či drobnější majetkovou trestnou činnost.

48 SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 1. díl, s. 247–250.

49 SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 5. díl, s. 182–183.

50 SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 2. díl, s. 174–177.

51 SCHIEBL, J., cit. 48, s. 143–144.

52 MACHÁČEK, F.: *Z plzeňského místopisu*, s. 22; SCHIEBL, J., cit. 49, s. 182–183.

53 SCHIEBL, J., cit. 48, s. 55.

54 MACHÁČEK, F., c. d., s. 22.

55 SCHIEBL, J.: *Plzeňský pitaval*, 4. díl, s. 202–203.

56 TIMMERMANN, A., c. d., s. 689. Dalšími podobnými památkami prostorově i obsahově spojenými s výkonem práva byly i některé kříže, sloupy a boží muka; k tomu rovněž TIMMERMANN, A., c. d., s. 362–365. K lokalizaci, podobě a osudu těchto drobných objektů spjatých s plzeňským výkonem hrdelních trestů viz SOKOL, P., HAJŠMAN, J., cit. 45, s. 112–119.

Literatura

AULER, Jost (ed.): *Richtstättenarchäologie*. Dormagen, Archaeotopos, 2008.

AULER, Jost (ed.): *Richtstättenarchäologie 2*. Dormagen, Archaeotopos, 2010.

BECKER, Thomas: Schuld und Sühne. *Archäologie in Deutschland*. 2007, č. 2, s. 18–21.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny, Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2006.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny II, Soupis drobných památek Kralovicka a Žihelska*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2007.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny III, Soupis drobných památek Plaska*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2008.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny IV, Soupis drobných památek Chříčska a Kožlanska*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2009.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny V, Soupis drobných památek Dolnobělska a Hornobřitzska*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010.

BUKAČOVÁ, Irena; FÁK, Jiří: *Paměť krajiny VI, Soupis drobných památek Úterka a Bezděrovka*. Mariánská Týnice, Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2010.

BUSÍNSKÝ, Vladimír: I pranýře jsou drobné památky. In *Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005*. Aš, Muzeum Aš, 2005, s. 84–86.

DIETL, Jaroslav; KUČERA, Adolf: Pranýře a popraviště v Čechách a na Moravě v evidenci Společnosti. In *Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005*. Aš, Muzeum Aš, 2005, s. 87–89.

DÜLMEN, Richard van: *Bezectní lidé, O katech, děvkách a mlynářích, Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha, Dokořán, 2003.

DÜLMEN, Richard van: *Divadlo hrůzy, Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha, Rybka, 2002.

FRANCEK, Jindřich: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové, Muzeum východních Čech, 2007.

- FRANCEK, Jindřich: *Mistři ostrého meče*. Pardubice, Východočeské muzeum, 1995.
- FRANCEK, Jindřich: Soupis hmotných pramenů. In FRANCEK, Jindřich; ŠIMEK, Tomáš (eds.): *Hrdelní soudnictví českých zemí, Soupis pramenů a literatury*. Zámorsk, Státní oblastní archiv, Pardubice, Východočeské muzeum, 1995, s. 29–31.
- FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách*. 3. vyd. Praha, Rybka, 2002.
- FRÖHLICH, Jiří: Poloha a podoba popraviště Prácheňského kraje. *Archeologie ve středních Čechách*. 2006, roč. 10, s. 945–957.
- HORNA, Richard: *Pranýř, O některých zachovaných pranýřích v našich i okolních zemích*. Praha, Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1941.
- KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví, Jak se dříve soudovalo*. Praha, Orbis, 1967.
- KLUČINA, Petr: *Tricetiletá válka, Obraz doby 1618–1648*. Praha, Paseka, 2000.
- KNOLL, Vilém: Legal personality of natural persons in the Czech medieval private law, Brief Summary. *Journal on European History of Law*. 2010, roč. 1, č. 1, s. 59–61.
- KOVÁŘ, Daniel: Historická popraviště Bechyňského kraje, Přehled a zhodnocení průzkumu z let 2006–2009. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*. 2009, roč. 22, s. 177–258.
- MACHÁČEK, Fridolín: *Z plzeňského místopisu*. 1. část. Plzeň, Kroužek přátel starožitností, 1924.
- MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*. Praha, Oráč, 1995.
- MERGL, Jan: *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*. Plzeň, Západočeské muzeum, 1995.
- MICHÁLEK, Jan: Topograficko-archeologický průzkum a výzkum šibenic v okrese Strakonice v letech 1995–2005. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*. 2006, roč. 19, s. 303–323.
- MILKA, Jozef; MILKA, Witold: *Pregierze, Kamiennie pomniki dawnego prawa na Dolnym Śląsku 2*. Swidnica, PTTK, 1992.
- MonumNet, Nemovitě památky* [online]. Praha, Národní památkový ústav, 2003 [cit. 2011-06-11]. Dostupné z WWW: <<http://monumnet.npu.cz/pamfond/hledani.php>>.
- PETRAŇ, Josef et al.: *Dějiny hmotné kultury*. 1. díl, 2. sv. *Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1985.
- PETRAŇ, Josef et al.: *Dějiny hmotné kultury*. 2. díl, 2. sv. *Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha, Karolinum, 1997.
- SCHIEBL, Jaroslav: *Plzeňský pitaval*. 1. díl. Plzeň, Český deník, 1925.
- SCHIEBL, Jaroslav: *Plzeňský pitaval*. 2. díl. Plzeň, Český deník, 1926.
- SCHIEBL, Jaroslav: *Plzeňský pitaval*. 3. díl. Plzeň, Český deník, 1927.
- SCHIEBL, Jaroslav: *Plzeňský pitaval*. 4. díl. Plzeň, Český deník, 1929.
- SCHIEBL, Jaroslav: *Plzeňský pitaval*. 5. díl. Plzeň, Český deník, 1930.
- SOKOL, Petr: Měla Plzeň stínadla?, Interpretace dosud neznámé městské stavby. In *Dějiny staveb 2009*. Plzeň, Petr Mikota, 2010, s. 9–16.
- SOKOL, Petr: Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popraviště. *Archeologické rozhledy*. 2003, roč. 55, s. 736–766.
- SOKOL, Petr: Šibenice v Bečově nad Teplou, hrdelní soudnictví a archeologie. In *Západočeský historický sborník*. 8. Plzeň, Státní oblastní archiv, 2003, s. 101–127.
- SOKOL, Petr; HAJŠMAN, Jan: Plzeňská „spravedlnost“, Lokalizace a proměny zaniklé městské stavby. In *Dějiny staveb 2008*. Plzeň, Petr Mikota, 2009, s. 155–170.
- SOKOL, Petr; HAJŠMAN, Jan: *Po stopách plzeňské spravedlnosti, Historie a topografie hrdelního soudnictví*. Domažlice, Nakladatelství Českého lesa, 2010.
- SVÁTEK, Josef: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha, Havran, 2004.
- ŠIMŮNEK, Robert et al.: *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 21 – Plzeň*. Plzeň, Statutární město Plzeň, 2009.
- TIMMERMANN, Achim: The Poor Sinners' Cross and the Pillory: Late Medieval Microarchitecture and Liturgies of Criminal Punishment. *Umění*. 2007, roč. 55, č. 5, s. 362–373.
- URFUS, Valentin: Tajemní Rolandi. In *Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů 2005*. Aš, Muzeum Aš, 2005, s. 90–93.
- VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém: *České právní dějiny*. 2. uprav. vyd. Plzeň, Aleš Čeněk, 2010.
- WASKA, Karel: Hrdelní soud v Úterý v polovině 18. století. In KNOLL, Vilém (ed.): *Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006*. Plzeň, Aleš Čeněk, 2007, s. 130–143.
- WIECHMANN, Ralf; PÜSCHEL, Klaus: Der Fall Störtebeker. *Archäologie in Deutschland*. 2007, č. 2, s. 32–36.
- WOJTUCKI, Daniel: *Publiczne miejsca straceń na Dolnym Śląsku od XV do połowy XIX wieku*. Katowice, Fundacja „Zamek Chodów”, 2009.

Summary

Pillories and cages of shame – minor monuments related to justice and judiciary

Keywords: pillory — cage of shame — justice — judiciary — minor monument — legal archaeology (archaeology of execution sites)

Between the 14th and 18th centuries, pillories in towns and townships ranked among minor structures featuring in the everyday's life of the inhabitants and designating places related to the law enforcement procedures. Their position on squares, in the vicinity of churches or in front of town halls followed generally valid principles, thus fixing places where socially dishonouring and publicly disgracing punishments were carried out.

On the other hand, these structures also represented and symbolised justice and judiciary. In the main, this article attempts to summarise the theme of pillories (and, generally, cages of shame and other similar devices) with regard to the following features: significance of those structures, sources of knowledge of these monuments on the Czech territory, their position, typology and exterior, their place within the legal practice and system of punishments, as well as their occurrence, decline and secondary utilisation. Moreover, this treatise provides information on former, not preserved pillories and a cage of shame in Pilsen, only known from written, iconographic and cartographic sources.

(Translated by Karel Matásek)